

A társadalmi haladás mérése

Dr. habil. Pomázi István

PhD, a Környezetvédelmi
és Vízügyi Minisztérium
szakmai főtanácsadója

E-mail: pomazi@mail.kvvm.hu

A tanulmány áttekintést ad azokról a szerző által legfontosabbnak tartott nemzetközi és hazai törekvésekről, amelyek a társadalmi haladás GDP-n túli mérésére irányulnak. Egyre több szakértő ugyanis egyetért abban, hogy a gazdasági tevékenység mellett szükséges a társadalmi jóllét, az életminőség és a környezeti szempontok figyelembe vétele a társadalmi haladás és a fenntartható fejlődés számbavételében. A tanulmány ismerteti az előbbire tett magyar kezdeményezést, és javaslatot tesz a környezeti haladás értékeléséhez használható vezérmutatók készletére. A társadalmi haladás mind elméleti, mind módszertani szempontból komoly szakmai kihívást jelent, amely szükségessé teszi a statisztikusok, a környezettudomány, a gazdaság- és társadalomtudomány, valamint a szakpolitika-készítők közötti együttműködést és párbeszédet.

TÁRGYSZÓ:

Társadalmi-gazdasági jellemzők.
GDP.

Az elmúlt néhány esztendőben egyre nagyobb igény fogalmazódott meg a politikusok és a véleményformáló nagyközönség részéről a társadalmi előrehaladást (progressziót) vagy visszafelé haladást (regressziót) mérni képes mutatók kifejlesztése és alkalmazása iránt. Ez különösen a gazdasági és pénzügyi válság elmúlt két-három esztendejében nyilvánult meg, amikor világossá vált, hogy a neoliberais gazdaságpolitika, valamint a hozzá szorosan kötődő mágikus mutató, a bruttó hazai termék (Gross Domestic Product – GDP) önmagában nem alkalmas a társadalmi jólét, jóllét, illetve haladás mérésére, ezért azt más társadalmi és környezeti mutatókkal kell kiegészíteni.¹

1. A haladás (újra)értelmezése

A haladás koncepciójának nyugati civilizációs értelmezése a XVII–XVIII. századi európai felvilágosodás időszakára vezethető vissza. De a fejlődés gondolköre, illetve annak meghatározása természetesen már a görögöket és a rómaiakat is foglalkoztatta.

Platón (Kr. e. 427–347) a haladás fogalmát szakadatlan folyamatnak tekintette, amely a természeti állapotból magasabb kulturális, gazdasági és politikai szint irányába javítja az emberi létfeltételeket (az ideális állam eszméje). Meggyőződése szerint a fejlődés a társadalom növekvő összetettségével és a tudás gyarapításának szükségességével kapcsolódik össze, ami a tudományok és a művészetek fejlődésével érhető el. A folyamat azonban változásokat és konfliktusokat hordoz magában, ezért helyesen kell kormányozni.

Az a megközelítés, hogy az emberi haladást nem csak gazdasági és lélektani oldalról lehet értelmezni, már *Arisztotelésznél* (Kr. e. 384–327) is megjelent. A filozófus világos különbséget tett a boldogsághoz vezető erkölcsi és az alapvető szükségleteket kielégítő anyagi lét között. A jóllétet multidimenzionális fogalomként fogta fel, amelynek materiális és immateriális szegmense egyaránt fontos.

Francis Bacon (1561–1626) a haladás modern eszméje előfutárának tekinthető. Úgy vélte, hogy a tudást az emberi boldogság szolgálatába szükséges állítani. Ilyeténképpen a tudásbeli előrejutásnak jóllétebeli haladáshoz kell vezetnie.

¹ A jólét (welfare) és a jóllét (well-being) a társadalmi haladás kulcsfogalmai közé tartozik. Míg az előbbi inkább az anyagi javak gyarapodásához kötődik, az utóbbi immateriális javakat és szubjektív elemeket (például szeretet, boldogság, elégedettség) foglal magában. E fogalmak a tanulmányban is ebben az értelmezésben szerepelnek.

Auguste Comte (1798–1857) a pozitívizmus és az altruizmus létrehozója egyházi mozgalmat indított, amely azt hirdette, hogy a szeretet és a rend alapelve, a haladás pedig cél.

Voltaire (1694–1778) a haladást nem az emberi cselekedetekre vonatkoztatta, hanem az emberi szellemre (művészetekre és tudományra). *Jeremy Bentham* (1748–1832) a társadalmi jóllét kormány általi támogatását hangsúlyozta olyan törvények megalkotásával, amelyek a személyes gazdasági tulajdont védik. *Stuart Mill* (1806–1873) a hasznosságot minőségileg és dinamikus módon alkalmazta, amely jól társítható az emberi haladással. *Herbert Spencer* (1820–1903) a haladás összetevőinek magyarázatára tett kísérletet, melynek eredményeképpen született meg a szerves fejlődés törvénye. Ez szerinte azon a koncepción alapszik, hogy a folyamat átalakulást jelent a homogénből a heterogén felé.

Simon Kuznets már 1934-ben, a GDP Amerikai Kongresszusnak történő bemutatásakor rámutatott annak korlátaira, és óva intette a hallgatóságát a komplex rendszerek értékelésének túlságos leegyszerűsítésétől (*Costanza et al.* [2009]).

A haladás fogalma megjelenik a különböző vallásokban is. Az 1967-ben VI. Pál pápa által kibocsátott „*Populorum Progressio*” enciklika a katolikus egyház történetének egyik legfontosabb dokumentumának tekinthető, központi kérdése az emberi fejlődés. Ezt választotta közvetlen kiindulópontként XVI. Benedek pápa a néhány évtizeddel később, 2009 júliusában „*Caritas in veritas*” (Szeretet az igazságban) címmel közkinccsá tett szociális körlevelében, amelyet rendkívüli várakozás előzött meg. A *Populorum Progressio*ból átvett gondolat a teljes emberi fejlődés gondolata, amely túlmutat az anyagi javakban való növekedésen, és több mint az evolúció (*Baritz* [2009]).

A 2008-ban bekövetkezett globális gazdasági válság ráirányította a figyelmet a növekedés helyreállítására és egyben a növekedés versus fejlődés (haladás) viszonyának újraértelmezésére. Milyen tényezőktől függ a növekedés? Szükségszerű velejárója-e a haladás? Fontos-e a környezet és a boldogság fogalma, amikor társadalmi haladásról beszélünk? Ezeket a kérdéseket feszegetik felelős tudósok és politikusok az emberiség történetének második legnagyobb gazdasági válsága idején. *Joseph Stiglitz* az OECD Observer 2009. márciusi számában írt cikkében idézi az Egyesült Államok elnökét, *Barack Obama*-t, aki 2008 augusztusában a választási kampányban a következőket mondta: „Mi demokraták teljesen különböző mércét használunk arra, hogy mit jelent a haladás ebben az országban”. *Franklin D. Roosevelt* több mint hét évtizeddel előbb, az 1929–1933 között lezajlott nagy világválság idején mondott „Nemzet állapotáról” szóló beszéde világosan tükrözi, hogy az amerikai elnök teljesen tisztában volt a haladás anyagi javakban történő mérésének hiányosságaival. A beszédben ugyanis arra figyelmeztette hallgatóságát, hogy az emberi jólét nem csupán a materiális javaknak és a luxusnak köszönhetően növekedett és növekszik, hanem az integritáson, az önzetlenségen, a felelősségen és az igazságon keresztül halad előre (*Stiglitz* [2009]).

Amartya Sen, az emberi fejlődés mutatójának (Human Development Index, HDI) egyik kidolgozója a *Le Monde* tekintélyes francia napilapnak 2009 júniusában adott interjújában is a haladás újragondolása mellett teszi le voksát, és a GDP-t kiegészítő mutatók kidolgozása, illetve használata mellett érvel (*Le Monde* [2009]).

A neves amerikai ökológiai közgazdász, *Robert Costanza* szerzőtársaival együtt szintén azt az álláspontot képviseli, hogy szükség van a haladás mérésének új megközelítéseire, és egyetértésre kell jutni ennek fontos társadalmi célként való elismerésében. Olyan indikátorokra van szükség szerintük, amelyek valóban elősegítik az emberi élet minőségét javító és egyúttal a támogató ökoszisztémák teherbíró (eltartó) képességén belül lévő fenntartható fejlődést (*Costanza et al.* [2009]).

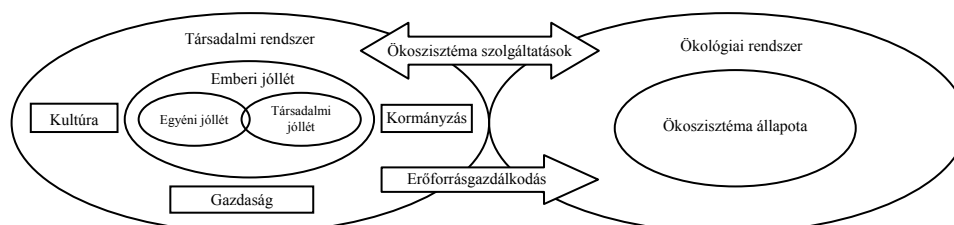
2. Az OECD társadalmi haladás mérése

A Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet 2007-ben az Isztambulban megrendezett „Statisztika, tudás és politika” második Világfórumon indította útjára „A társadalmi haladás mérése” című projektet. Ennek fő célja, hogy elősegítse olyan gazdasági, társadalmi és környezeti kulcsmutatók fejlesztését, amelyekkel átfogó képet lehet kapni egy adott társadalom jóllétének alakulásáról. A projekt elindításakor az OECD abból a felismerésből indult ki, hogy növekszik a hivatalos statisztika és az emberek érzékelése közötti szakadék saját életkörülményeiket és a gazdaság teljesítményét illetően. Ez az űr már a gazdasági növekedés időszakában, a 2000-es évek elején is érzékelhető volt, és fennáll a kockázata annak, hogy tovább mélyül. Ha az emberek nem hisznek a hivatalosan közzétett számokban és statisztikákban, akkor elvesztik a kormányokba vetett bizalmat, ami negatív hatással lehet a demokratikus folyamatokra.

Az Isztambuli Nyilatkozat az ENSZ 1994-ben elfogadott hivatalos statisztikai alapelveivel összhangban arra ösztönözte a szakmai közösségeket, hogy tekintsék át, mit jelent a XXI. században a haladás, és folyjék nemzetközi vita megbízható statisztikai adatok és mutatók használatával a társadalmi haladás különböző országok és időszakok közötti összevethetőségéről, illetve globális kérdéseiről (*World Forum* [2007]).

A legtöbb szakértő egyetért abban, hogy a haladás multidimenzionális folyamat, mégis számos vélemény létezik e dimenziókról és jellemzésük módjairól. A véleménykülönbségek abból adódnak, hogy sokféle társadalom és szerveződés létezik különböző kulturális, történelmi, környezeti háttérrel. Emiatt nagy szükség van arra, hogy a kiindulási pont és a keretrendszer mindenki számára elfogadható legyen. Az OECD ezért dolgozta ki a társadalmi haladás keretrendszerét, amely modellszerűen mutatja be a humánszféra és az ökológiai rendszer közötti interakciókat.

1. ábra. A társadalmi haladás keretrendszere

Forrás: Saját szerkesztés Giovannini et al. [2009] nyomán.

A társadalmi haladás eszerint összetett és multidimenzionális koncepció, amely egyaránt magában foglalja a jóllét materiális és immateriális szegmenseit. Ugyanakkor dinamikus koncepció is, ami mind múltba való visszatekintést, mind pedig jövőbetekintést is igényel. Emellett figyelembe veszi az emberek szubjektív tapasztalatait, azaz, hogy mit gondolnak fontosnak egyénileg vagy közösségük szempontjából.

Az OECD munkaanyaga szerint „a társadalmi haladás akkor megy végbe, amikor egy társadalom fenntartható és méltányos jóllétében javulás következik be” (Giovannini et al. [2009]).

A társadalmi haladás rendszertana az OECD munkaanyaga alapján a következő szerkezetben mutatható be: 1. Végső célok: a) Az ökológiai rendszerek állapota: föld (geoszféra), édesvíz, óceánok és tengerek (hidroszféra), biológiai sokféleség (bioszféra), levegő (atmoszféra); b) Az emberi jóllét állapota: fizikai és mentális egészség, tudás és megértés, munkavégzés, anyagi jólét, szabadság és önmeghatározás (önmegvalósítás), személyek közötti kapcsolatok;

2. Átmeneti (közbuló célok): a) Gazdaság: nemzeti jövedelem, nemzeti vagyon; b) Kormányzás: emberi jogok, polgári és politikai részvétel, biztonság és erőszak, bizalom, hozzájárulás a szolgáltatásokhoz; c) Kultúra: kulturális örökség, művészetek és kikapcsolódás (pihenés); 3. A két célrendszer közötti kapcsolatok: a) Erőforrásokgazdálkodás, -használat és -fogyasztás: erőforrás-kitermelés és -fogyasztás, környezetszennyezés, a gazdasági és környezeti értékek védelme, illetve megőrzése; b) Ökoszisztéma-szolgáltatások: a nyújtott erőforrások és folyamatok, a természeti események hatása; c) Harántoló perspektívák (keresztkapcsolatok): nemzedékeken belüli vonatkozások (méltányosság/egyenlőtlenség), nemzedékek közötti vonatkozások (fenntarthatóság/sérülékenység/rugalmasság).

A harmadik Világfórumon – melyet 2009. október végén rendeztek meg a dél-koreai Busanban az OECD és a Koreai Statisztikai Hivatal közös rendezésében – mutatták be az OECD tervét a társadalmi jóllét, illetve haladás mérésére és előmozdítására.

A fenntartható fejlődés mérésére vonatkozó koncepcionális keretek kidolgozására hozták létre az Európai Statisztikusok Konferenciájának kezdeményezésére 2005-

ben az ENSZ EGB, az OECD és az Eurostat közös szakértői csoportját. Ennek az volt a mandátuma, hogy javaslatot tegyen a nemzeti kormányok és a nemzetközi szervezetek által is használható fenntartható fejlődési indikátorok szűkített készletére, ami egyúttal nemzetközi összehasonlítást is lehetővé tesz. A szakértői csoport 2009-ben közzétett jelentésében a tőkealapú megközelítést alkalmazta, amelynek megfelelően egy társadalom teljes tőkealapja öt különálló szegmensből áll: pénztőke (kötvények és betétek), megtermelt tőke (berendezések, épületek stb.), természeti tőke (természeti erőforrások, ökoszisztémák), emberi tőke (képzett és egészséges népesség), valamint társadalmi tőke (társadalmi hálózatok és intézmények). A beszámoló javaslatot tesz a fenntartható fejlődési indikátorok készletére, amely összhangban van a tőkealapú megközelítéssel, és a legtöbb elemében hasonlóságot mutat a már létező politikaalapú mutatókészletekkel. A 28 indikátorból álló készlet nagy belső koherenciával rendelkezik és a „stock-flow” logikát követi (UNECE [2009]).

3. A GDP-n innen és túl

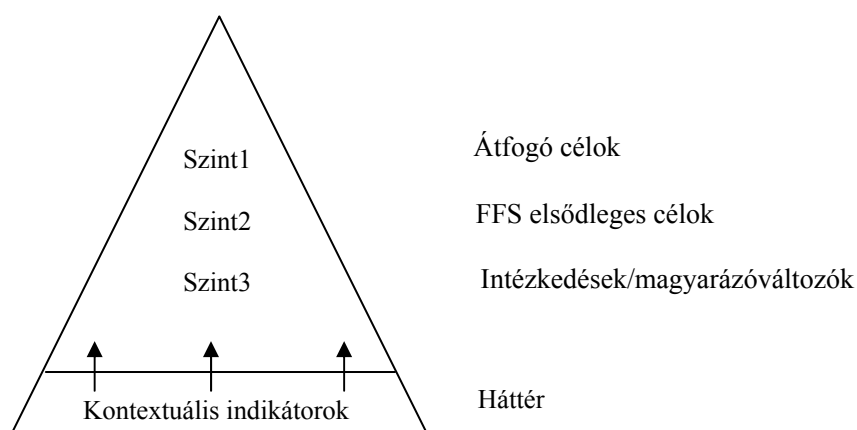
Az elmúlt 10–15 évben a fenntartható fejlődés értelmezésében az ún. „három-pillérű” (gazdaság, környezet, társadalom) megközelítés képezte a keretrendszer alapját. Ennek megfelelően alakították ki a különböző nemzetközi szervezetek (ENSZ, EU, OECD) és országok a fenntartható fejlődési indikátorok rendszerét. Ezek közös sajátossága az, hogy lefedik a fenntartható fejlődés mindhárom dimenzióját, és nem törekednek arra, hogy egyetlen kompozit index fejezze ki a fogalom összetettségét.

Az Európai Unió fenntartható fejlődési indikátorai témák szerint csoportosíthatók, és lényegében a döntéshozókat segíti az EU megújított Fenntartható Fejlődési Stratégiája (FFS) megvalósításának nyomon követésében. A tíz fő téma a következő: társadalmi-gazdasági fejlődés; szegénység és társadalmi kirekesztődés; demográfiai változások; közegészségügy; klímaváltozás és energia; fenntartható termelés és fogyasztás; természeti erőforrások; fenntartható közlekedés; jó kormányzás; globális partnerség. Az EU FFS-ben megfogalmazott átfogó célkitűzések és intézkedések monitorozására fejlesztették ki a mutatók piramisát. (Lásd a 2. ábrát.) Az első mutatókészletet az Európai Bizottság 2005-ben fogadta el, majd 2007-ben vizsgálta felül. Az Eurostat ezt felhasználva készít jelentést két évente az EU Fenntartható Fejlődési Stratégiájának megvalósításáról. A legutóbbit 2009-ben hozták nyilvánosságra (EC [2009]).

Az EU FFS-ének mutatókészlete háromszintű piramisra épül. A szintek a megújított FFS szerkezetét tükrözik, és különböző felhasználói igényeket elégítenek ki. Az átfogó célok megvalósításának mérését szolgálják az ún. vezérmutatók (headline

indicators). A szinteket az ún. kontextuális (értelmezést segítő) indikátorok egészítik ki, amelyek értékes háttérinformációt szolgáltatnak az adott témáról, de közvetlenül nem követik nyomon a FFS céljainak megvalósítását (EC [2009]).

2. ábra. Az EU fenntartható fejlődési indikátorainak hierarchiája

Forrás: EC [2009].

2001 decemberében az Európai Tanács laekeni ülésén határozat született a jövedelmi szegénység és a kirekesztettség mérésére szolgáló 18 közös statisztikai indikátor bevezetéséről. Ezen indikátorok célja, hogy mérjék a szegénység és a társadalmi kirekesztés elleni küzdelemben elért fejlődést, és tegyék lehetővé az összehasonlíthatóságot. Gerincüket a relatív jövedelmi szegénységet vizsgáló mutatók, fő forrásukat a jövedelmekre és életkörülményekre vonatkozó adatfelvételek (EU SILC – Statistics on Income and Living Conditions) jelenti (KSH [2008b]).

A Lisszaboni Stratégia elfogadását követően, 2000 márciusában kérte fel az Európai Tanács az Európai Bizottságot, hogy statisztikai indikátorok segítségével készítsen évente átfogó jelentést a lisszaboni célok megvalósításáról. E célból alakították ki az ún. strukturális indikátorok rendszerét, amely hat fő területen (általános gazdasági helyzet; foglalkoztatás; innováció és kutatás; gazdasági reform; szociális kohézió; környezet) jelenleg 79 indikátor felhasználásával méri az elért haladást. A mutatókészlet nem statikus, újak is alkalmazhatók, illetve a jelenlegiek jobb indikátorokkal felcserélhetők.

Az Európai Bizottság az OECD-vel, a WWF-fel, az Európai Parlamenttel és a Római Klubbal együtt 2007 novemberében nemzetközi konferenciát szervezett a „GDP-n túl” címmel. A konferencia rávilágított arra, hogy szükség van a GDP-t kiegészítő és a politikai döntéseket jobban megalapozó, teljesebb körű információkat szolgáltató mutatók kifejlesztésére, ezzel is növelve az átláthatóságot. A nemzetközi szervezetek és a

konferencia következtetéseit figyelembe véve az Európai Bizottság 2009 augusztusában közleményt adott ki az Európai Tanács és az Európai Parlament számára „A GDP-n innen és túl. A haladás mérése változó világunkban” címmel (*Európai Bizottság* [2009]). Egy 2008 márciusában végzett Eurobarométer-felmérés szerint az EU állampolgárainak több mint kétharmada úgy véli, hogy a haladás mérésére társadalmi, környezeti és gazdasági mutatókat egyaránt figyelembe kell venni. Különböző tanulmányok azt is feltárták, hogy az átlagpolgárok érzékelése az életükről más, mint amit a száraz statisztikai adatok mutatnak. A GDP növekedése ellenére sokszor úgy érzik, hogy jövedelmük és a közszolgáltatások színvonala csökken. Mindezek alátámasztják, hogy e mutató alakulása önmagában nem képes kielégíteni a társadalom és a döntéshozók sokrétű információigényét, ezért kiegészítése indokolt.

Az Európai Bizottság öt intézkedés végrehajtását javasolja a következő évekre. Az első a GDP környezeti és társadalmi mutatókkal való kiegészítését foglalja magába. A Bizottság 2010-re ígérte egy átfogó környezeti index bemutatását, amely képes lehet arra, hogy komplexebb módon mérje a környezeti haladást. A második intézkedés a közel valós idejű információszolgáltatást célozza meg azzal, hogy erősíti a környezeti és a társadalmi információk időszerűségét (lásd erről bővebben *Szabó* [2009]). A harmadik a javak társadalmi elosztásáról és az egyenlőtlenségekről szóló jelentések pontosabbá tételét irányozza elő, hangsúlyt fektetve a társadalmi egyenlőtlenségek és a környezetminőség kapcsolatának feltárására. A negyedik terület, ahol a Bizottság előrelépést javasol, a fenntartható fejlődés mérésére irányul. Ez egy eredménytábla kidolgozásával valósítható meg, amely méri az EU Fenntartható Fejlődés Stratégiájában szereplő célkitűzések végrehajtása terén elért haladást. Ezzel kapcsolatban a Bizottság célul tűzte ki a környezeti fenntarthatóság küszöbértékeinek meghatározását, ami korai jelzést adhat a döntéshozóknak a környezet tűrőképességének hatáiról mielőtt még visszafordíthatatlan folyamatok következnenek be. Az utolsó intézkedéscsomag az Európai Tanács 2006. júniusi döntése értelmében a nemzeti számlák kiterjesztését tartalmazza a környezeti és a társadalmi kérdésekre. Az Európai Bizottság azt vállalta, hogy a közleményben javasolt intézkedések megvalósításáról legkésőbb 2012-ben jelentést készít (*Európai Bizottság* [2009]).

4. A Stiglitz Bizottság jelentése

A gazdasági és társadalmi haladás pontosabb mérésére irányuló politikai akarat világos megnyilvánulása volt, hogy *Nicolas Sarkozy* francia köztársasági elnök 2008 februárjában egy bizottság létrehozását kezdeményezte. Ez *Joseph Stiglitz* Nobel-díjas közgazdász vezetésével 25 jeles szakértő részvételével alakult meg, de a mun-

kában más jeles személyiségek is részt vettek, mint például az indiai, szintén Nobel-díjas *Amartya Sen*. Az ún. Stiglitz Bizottság azt kapta feladatául, hogy azonosítsa a GDP-nek mint a gazdasági teljesítményt és a társadalmi haladást mérő, szinte kizárólagos eszköznek a korlátait, és javasoljon alternatív mutatókat, hogy teljesebb képet lehessen kapni a társadalmi haladás irányairól.

A Stiglitz Bizottság 2009 júniusára készítette el és bocsátotta széles körű vitára jelentéstervezetét, majd 2009 szeptemberében hozta nyilvánosságra közel 300 oldalas teljes jelentését és annak összefoglalóját (*Stiglitz–Sen–Fitoussi* [2009]). (Lásd jelenszám 305–320. old.) Ebben 12 ajánlásban fogalmazza meg legfontosabb következtetéseit, melyek közül – terjedelmi korlátok miatt – csak néhányat nevezünk meg. Többek között el kell mozdulni a gazdasági termelés mérésétől az emberek jóllétének méréséig; a jövedelmek számbavételét ki kell terjeszteni a nempiaci tevékenységekre (például háztartási munka, szabadidő eltöltése). A Bizottság megállapítása szerint a jóllét multidimenzionális fogalom, amelynek mérésénél legalább a következő fő tényezőket kell figyelembe venni: anyagi javak (jövedelem, fogyasztás, vagyon); egészség; oktatás; személyes tevékenységek (beleértve a munkát); politika és kormányzás; társadalmi kapcsolatok és viszonyok; a környezet jelenlegi és jövőbeni állapota; bizonytalanság (gazdasági és fizikai).

A jóllét megállapításakor tekintetbe kell venni, hogy különbség van az objektív és a szubjektív jóllét között. Szükséges, hogy a statisztikai hivatalok kérdőíves felméréseik során figyelembe vegyék az emberek véleményét és tapasztalatait saját életükről. Az életminőségi mutatóknak minden dimenziót tekintve átfogó módon kell értékelniük az egyenlőtlenségeket. A fenntarthatóság értékelése jól kiválasztott paraméterek rendszerét követeli meg; ebben szerepe van a fenntarthatóság monetáris indexének is, de csak a gazdasági vonatkozások esetében. A környezeti mutatóknak elsősorban olyan fizikai indikátoroknak kell lenniük, amelyek a fenntarthatóság környezeti vetületeit tárják fel. Itt különösen szükség van olyan világos paraméterek kidolgozására, amelyek jelzik a közeledést a környezetkárosodás veszélyes szintjei felé (például éghajlatváltozás, halállomány fogyása). A Bizottság a jelentés közzétételével vitákat szeretne kezdeményezni mind globális, mind nemzeti szinten annak érdekében, hogy az érintett felek egyetértésre tudjanak jutni egy olyan mérőszközrendszer kialakításában, amellyel lehetővé válik a gazdasági és a társadalmi haladás jobb értékelése.

5. Más felfogások és megközelítések (szubjektív jólléti mutatók)

A társadalmi fejlődés mérésekor más keretrendszerben is lehet gondolkodni, mint ahogy tette ezt 1943-ban megjelent „A Theory of Human Motivation” (Az emberi

motiváció egy elmélete) című munkájában a pszichológus *Abraham Maslow*, aki szerint az embereknek először az alapvető fiziológiai szükségleteiket (víz, élelem, alvás stb.) kell kielégíteniük és csak utána olyan igényeiket, mint a szeretet, biztonság, tisztelet és önmegvalósítás (*Maslow* [1943]).

Amartya Sen egy másik keretrendszert dolgozott ki a „Development as Freedom” (A fejlődés mint szabadság) címmel 1999-ben megjelent munkájában. Szerinte öt szabadság különböztethető meg: gazdasági lehetőségek; politikai szabadság; társadalmi lehetőségek; átláthatóság; biztonság (*Sen* [1999]).

Az OECD keretrendszeréhez némi hasonlóságot mutat a Bhutani Királyságban 1972-ben bevezetett és azóta alkalmazott bruttó nemzeti boldogság (BNB) mutatója. Bhutan 4. királya, *Jigme Singye Wangchuck* kezdeményezte e mutató használatát abból kiindulva, hogy az emberek boldogsága a fejlődés fő célja. Az 1970-es években egészen újnak hatott a királynak az a megközelítése, hogy a bruttó nemzeti boldogság fontosabb, mint a bruttó hazai termék. Az BNB kilenc fő területet ölel fel: pszichológiai jóllét; oktatás; időfelhasználás; ökológia; kultúra; közösségek életképessége; egészség; életszínvonal és jó kormányzás. Amíg a hagyományos fejlődési modellek a gazdasági növekedést mint végső célt hangsúlyozzák, a BNB abból indul ki, hogy valódi haladás akkor megy végbe, amikor az anyagi és a szellemi fejlődés párhuzamos. A bhutani kormány azt szeretné elérni, hogy az anyagi gyarapodás az egész társadalmat felölelje, és egyensúlyban legyen a kulturális hagyományok, a környezeti értékek megőrzésével, valamint a szociálisan érzékeny kormányzással. Bár keretrendszerében sok tekintetben hasonló az OECD taxonómiájához, a BNB erőteljesen kötődik a bhutani buddhista kultúrához, és kevésbé alkalmazható más kultúrájú országokban (*The Centre for Bhutan Studies* [2009]).

A brit New Economics Foundation (NEF) radikális javaslatot dolgozott ki arra, hogy a modern társadalmakat és embereket más irányba vezesse, mint ami eddig megszokott volt. A gazdasági mutatók szűk spektrumával ellentétben a kormányokat arra ösztönzi, hogy közvetlenül mérjék a szubjektív jóllétet, az emberek tapasztalatait, érzéseit saját életükről. Ezeket a méréseket rendszeresen és rendszerszerűen kell elvégezni, és közzétenni a Jóllét Nemzeti Számlái címen. A NEF kezdeményezése a brit parlament figyelmét is felkeltette, ahol összpárti, jólléti közgazdaságtannal foglalkozó munkacsoport állt fel a társadalmi haladás és a nemzeti siker értékelésére (*New Economics Foundation* [2009]).

6. Magyarországi kezdeményezések a társadalmi haladás mérésére

Az OECD által lefektetett alapelvek mentén a Magyar Köztársaság Kormánya 2007 novemberében hozott határozatában a Központi Statisztikai Hivatalt bízta meg

a társadalmi haladás mérésére alkalmas komplex mutatószámrendszer kialakításával. (*Határozatok Tára* [2007]). A feladat jelentősége miatt e mérőrendszernek széles társadalmi és szakmai egyetértésen kell nyugodnia, ezért a KSH a kezdetektől együttműködött a Magyar Tudományos Akadémiával, illetve a legfontosabb hazai szakmai szervezetekkel a mutatók kiválasztásában, a fogalmi keretek és a célrendszer meghatározásában.

A társadalmi haladás mérését szolgáló mutatószámrendszer kialakításakor a következő szempontokat szükséges figyelembe venni:

- a rendszer adjon átfogó képet a fejlődési folyamatokról;
- a kiválasztott indikátorok legyenek objektív mérőeszközök (a szubjektív mutatókat kizárták, mert rájuk vonatkozóan nincs általánosan elfogadott mérési módszer);
- az alkalmazott mutatók megalapozott módszertanra támaszkodjanak, melyhez jó minőségű mutatók szükségesek;
- a mutatórendszer legyen alkalmas a nemzeti sajátosságok mérésére;
- a rendszer biztosítsa a nemzetközi összehasonlításokat is;
- a hosszú idősorok 2000-ig visszamenőleg álljanak rendelkezésre;
- a mutatók legyenek időszerűek. Ha lehetséges, az adatok a közzétételt megelőző évre vonatkozzanak (*Bagó* [2008]).

A Központi Statisztikai Hivatal 2009-ben az előző kritériumok figyelembe vételével dolgozta ki és tette közzé a társadalmi haladás mutatószámrendszerének tervezetét (0.2 verzió). Ennek tartalomjegyzéke elérhető a KSH honlapján (<http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/thm/taflak.html>).

Az Európai Unió Fenntartható Fejlődési Stratégiája megvalósításának nyomán követéséhez kidolgozott mutatórendszer alapján jelentette meg a Központi Statisztikai Hivatal 2008-ban a „Fenntartható fejlődés indikátorai Magyarországon” című kiadványt. Ennek néhány fejezete a szintén a KSH gondozásában megjelent „Magyarország környezetterhelési mutatói, 2005” című kötet alapján készült. Az előbbi publikáció az európai indikátorkészlet hierarchiáját követve háromszintű mutatókészletet használ: 10 első, 32 második és 71 harmadik szintű, összesen 113 mutató szemlélteti a legfontosabb gazdasági, társadalmi és környezeti folyamatokat (*KSH* [2008a]).

7. A környezeti haladás mérése

A környezeti haladás fogalma szervesen illeszkedik a társadalmi haladás átfogó koncepciójához, és a külföldi szakirodalom „environmental progress” néven követ-

kezetesen használja gyakran a környezeti teljesítmény („environmental performance”) szinonimájaként.

A magyar környezetpolitika egyik fontos célja a környezettel, a környezetállapot változásával kapcsolatos információk minél szélesebb érdeklődési körhöz való eljuttatása az Árhusi Egyezmény szellemében, amelyet több mint egy évtizede fogadtak el a Dániában megtartott „Környezetet Európának” páneurópai környezetvédelmi miniszteri konferencián. A környezeti demokrácia három fontos pillérét rögzítő, 2001-ben hatályba lépett egyezményt Magyarország a 2001. évi LXXXI. törvénnyel ²hirdette ki. Az ebben lefektetett elveket és célokat fogalmazták meg korábban az OECD Tanácsának megfelelő ajánlásai (*OECD* [1979], [1991], [1998]), valamint az Európai Tanács irányelve is (*Official Journal of the European Union* [2003]).

A környezettel kapcsolatos információk nemcsak a célok pontosabb meghatározásában és a megvalósítás mérésében játszanak alapvető szerepet a környezetpolitikai tervezés és programalkotás során, hanem fontos eszközként szolgálnak a döntések megalapozásában és a társadalom tájékoztatásában is, elősegítve ezzel az átláthatóságot és a számon kérhetőséget.

A fejlett demokratikus országok döntéshozói és állampolgárai az elmúlt években határozott igényeket fogalmaztak meg a meglévő nagyobb mutatókészletekből kiválasztott, kisszámú mutató közzététele iránt. A környezetelemzéssel foglalkozó szakértők általában 10–15, ún. vezérmutatóból (headline indicator) álló készletet alkalmaznak. Például az Európai Bizottság éves rendszerességgel jelenteti meg a legfontosabb környezeti trendeket feltáró kiadványát, amely alapvetően az Európai Unió 6. Környezetvédelmi Akcióprogramjában megfogalmazott környezetpolitikai célok megvalósítását vizsgálja (*EC* [2008]). A környezeti vezérmutatók használatának célja, hogy egyszerű és világos információt nyújtsanak a döntéshozóknak, illetve a széleskörű nyilvánosságnak a környezetpolitikák megvalósításának előrehaladásáról és a környezetállapotot meghatározó kulcstényezőkről (*Pomázi–Szabó* [2008]). A környezeti haladás mérésére, a magyar sajátosságokat is figyelembe véve, 14 mutató különíthető el, amelyek alkalmasak lehetnek a fontosabb környezeti trendek feltárására (lásd a táblázatot). A környezetpolitikai teljesítmény értékeléséhez szükséges a nemzeti és a nemzetközi célkitűzésekhez történő viszonyítás, ezért e környezeti mutatók kiválasztásakor a nemzetközi összehasonlíthatóságot is figyelembe kellett venni. Ehhez jól használhatók az OECD kulcsmutatói és az Eurostat, valamint a koppenhágai Európai Környezetvédelmi Ügynökség által kidolgozott és rendszeresen publikált indikátorok.

² 2001. évi LXXXI. törvény a környezeti ügyekben az információhoz való hozzáférésről, a nyilvánosságának a döntéshozatalban történő részvételéről és az igazságszolgáltatáshoz való jog biztosításáról szóló, Aarhusban, 1998. június 25-én elfogadott Egyezmény kihirdetéséről.

Magyarország környezeti vezérmutatói (szakértői javaslat)

Környezeti témák	Mértékegység
<i>Környezetterhelések</i>	
1. Gépjárműállomány	1000 db
2. Szétválás (GDP és szennyezés)	százalék (éves változás)
3. Üvegházhatásúgáz-kibocsátás	százalék (éves változás)
4. Légszennyezőanyag-kibocsátás	kilotonna
<i>Természeti erőforrások használata</i>	
5. Ökológiai gazdálkodás	százalék (művelés alatt álló területhez képest)
6. Anyag- és energiaintenzitás	százalék (éves változás)
7. Erdőterület	százalék (az ország teljes területéhez viszonyítva)
8. Védett területek	százalék (az ország teljes területéhez viszonyítva)
9. Megújuló energiaforrások	százalék (a teljes energiamérlegben)
<i>Települési környezet</i>	
10. Fogyasztás (tartós fogyasztási cikkek (például hűtőgép, mosogatógép, TV, kerékpár stb.))	darab
11. Egészség (például allergének okozta megbetegedések)	1000 fő
12. Közhasználatú városi zöldterület	m ² /fő
13. Közműöllő	százalék (éves változás)
14. Települési hulladék	millió m ³

Forrás: Pomázi-Szabó [2008].

8. Következtetések

Az utóbbi években több kezdeményezés született a társadalmi haladás és a jóllét ke-retrendszerének, illetve mérésének kialakítására nemzetközi, nemzeti és közösségi szinten egyaránt. Bár az alulról-felfelé építkezés fontos a fogalmi keretek tisztázásá-hoz, a döntéshozóknak szintén meg kell fogalmazniuk elképzeléseiket a társadalmi ha-ladás mérésével kapcsolatban. Ehhez természetesen politikai akaratra is szükség van.

A haladás, és általában a teljesítmény mérésével kapcsolatos legnagyobb akadály a változással szembeni társadalmi és intézményi ellenállás. Leginkább az az uralkodó felfogás megváltoztathatatlan, hogy a gazdasági növekedés az egyedüli „üdvözítő” cél. A döntéshozók körében ugyanis még általános az a nézet, hogy a gazdasági te-vékenység növekedése mindenható orvosság a szegénység és a munkanélküliség el-len, valamint a társadalmi jólét egyetlen mérőeszköze a GDP. Az utóbbi években

azonban egyre több nemzetközi és hazai kezdeményezés történt a GDP-t kiegészítő társadalmi és környezeti mutatók kidolgozására, illetve alkalmazására.

Nyilvánvaló az is, hogy a sokféle szubjektív megközelítés miatt nehéz az egyetértés a különböző szakterületek képviselői között a társadalmi haladás mérésében. Mindezek ellenére az ilyen irányú törekvések elengedhetetlenek a modern demokrácia működésének javításához és a kiegyensúlyozott közpolitika-készítéshez. A koncepcionális keretek megfelelő és szakszerű kialakításához, valamint az indikátorok fejlesztéséhez együttműködésre és párbeszédre van szükség a statisztikusok, a gazdaság- és társadalomtudomány, valamint a környezettudomány képviselői között.

Irodalom

- BAGÓ, E. [2008]: *Establishing Indicators for Measuring Social Progress in Hungary*. Forum on Measuring and Fostering the Progress of Societies: A New Approach for CIS and Eastern European Countries. Szeptember 29–30. Moszkva.
- BARITZ S. L. OP [2009]: A „Caritas in veritate” pápai enciklika tartalmi ismertetése. Kézirat.
- COSTANZA, R. ET AL. [2009]: *Beyond GDP: The Need for New Measures of Progress*. Pardee Papers. No. 4. Boston University. Boston.
- EC (EUROPEAN COMMISSION) [2008]: *EU Environment-Related Indicators 2008*. Brüsszel.
- EC (EUROPEAN COMMISSION) [2009]: *Measuring Progress toward a More Sustainable Europe. 2009 Monitoring Report of the EU Sustainable Development Strategy*. Eurostat Statistical Books. Luxembourg.
- EURÓPAI BIZOTTSÁG [2009]: *A Bizottság Közleménye a Tanácsnak és az Európai Parlamentnek. „A GDP-n innen és túl. A haladás mérése változó világunkban”*. Brüsszel. 2009. 08. 20. COM(2009) 433 végleges.
- EUROSTAT [2009]: *Structural Indicators*. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/structural_indicators/indicators (Elérés dátuma: 2010. január 11.)
- GIOVANNINI, E. ET AL. [2009]: *A Framework to Measure the Progress of Societies*. OECD Munkanyag. Párizs.
- HATÁROZATOK TÁRA [2007]: *A Kormány 2212/2007. (XI.14.) Korm. határozata az államigazgatási nyilvántartások adatainak statisztikai célra történő felhasználásáról*. 56. sz. 426–427. old.
- KSH (KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL) [2008a]: *A fenntartható fejlődés indikátorai Magyarországon*. Budapest.
- KSH (KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL) [2008b]: *Laekeni indikátorok, 2007. (A társadalmi kirekesztődés nemzetközi összehasonlítására szolgáló jelzőszámok)*. *Statisztikai Tükör*. II. évf. 104. sz. <http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/idoszaki/laekindikator/laekindikator08.pdf> (Elérés dátuma: 2010. január 11.)
- LE MONDE [2009]: *Amartya Sen: „Nous devons repenser la notion de progrès”*. Június 8. http://www.lemonde.fr/planete/article/2009/06/08/amartya-sen-nous-devons-repenser-la-notion-de-progres_1204007_3244.html (Elérés dátuma: 2010. január 11.)
- MASLOW, A [1943]: *A Theory of Human motivation*. *Psychological Review*. 50. évf. 4. sz. 370–396. old.

- NEW ECONOMICS FOUNDATION [2009]: www.nationalaccountsofwellbeing.org (Elérés dátuma: 2010. január 11.)
- OECD (ORGANISATION FOR ECONOMIC CO-OPERATION AND DEVELOPMENT) [1979]: *Recommendation of the Council on Reporting on the State of the Environment*. C(79)/114.
- OECD (ORGANISATION FOR ECONOMIC CO-OPERATION AND DEVELOPMENT) [1991]: *Recommendation of the Council on Environmental Indicators and Information*. C(91)165.
- OECD (ORGANISATION FOR ECONOMIC CO-OPERATION AND DEVELOPMENT) [1998]: Recommendation of the Council on Environmental Information C(98)67/FINAL <http://archive.rec.org/e-aarhus/files/legal1998.pdf> (Elérés dátuma: 2010. január 18.)
- OFFICIAL JOURNAL OF THE EUROPEAN UNION [2003]: Directive 2003/4/EC of the European Parliament and of the Council of 28 January 2003 on public access to environmental information and repealing Council / Directive 90/313/EEC. L41. 26–32. old. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2003:041:0026:0032:EN:PDF> (Elérés dátuma: 2010. január 18.)
- POMÁZI I. – SZABÓ E. [2008]: *Magyarország környezeti vezérmutatói*. Kézirat.
- SEN, A. [1999]: *Development as Freedom*. Oxford University Press. Oxford.
- STIGLITZ, J. – SEN, A. – FITOUSSI, J.-P. [2009]: *Report by the Commission on the Measurement of Economic and Social Progress*. Párizs. http://www.minefe.gouv.fr/presse/dossiers_de_presse/090914mesure_perf_eco_progres_social/synthese_ang.pdf (Elérése dátuma: 2010. január 18.)
- STIGLITZ, J. [2009]: *Progress, what progress?* OECD Observer. 272. sz. March http://www.oecdobserver.org/news/fullstory.php/aid/2793/Progress,_what_progress_.html (Elérés dátuma: 2010. január 18.)
- SZABÓ E. [2009]: A környezeti mutatók használatának és a környezeti jelentések időszerűségének kapcsolata. *Statisztikai Szemle*. 87. évf. 6. sz. 608–630. old.
- THE CENTRE FOR BHUTAN STUDIES [2009]: <http://www.grossnationalhappiness.com> (Elérés dátuma: 2010. január 18.)
- UNECE (UNITED NATIONS ECONOMIC COMMISSION FOR EUROPE) [2009]: *Measuring Sustainable Development*. New York, Genf.
- WORLD FORUM [2007]: *Istanbul Declaration Adopted at the World Forum on Statistics, Knowledge and Policy. Measuring the Progress of Societies*. Június 30. Isztambul.

Summary

The article gives an overview on the recent efforts of different international organisations and commissions to measure social progress beyond the Gross Domestic Product. There is an increasing consensus among experts that besides the economic activity, conceptual frameworks and indicators should take into account social well-being and the quality of life as well as environmental aspects in measuring sustainable development and social advance. The paper also touches upon the Hungarian initiative for this and proposes a set of headline indicators to assess environmental development. Measuring social progress both in theoretic and methodological terms represents a professional challenge which requires better co-operation and dialogue between statisticians, experts of environmental and socio-economic sciences as well as policy-makers.